

що політична культура того чи іншого суспільства є складова частина загальнонаціональної культури. Основоволожні риси національної культури чинять поважний вплив на формування всіх елементів політичної культури. Подібно тому, як культура соціума визначає і пропонує ті чи інші форми та правила поведінки людини в різних сферах життя, життєвих ситуаціях, так і політична культура визначає і пропонує норми та правила поведінки в політичній сфері. Вона наділяє окрему людину чи колектив керівними принципами політичної поведінки, структурою цінностей, ідеалів, норм, які забезпечують єдність та взаємодію інститутів та організацій, надаючи цілісність та інтегрованність політичній сфері конкретного суспільства, подібно тому, як загальнонаціональна культура надає цілісність та інтегрованність суспільно-життю в цілому

Якщо виходити з погляду на культуру як на якусь структуру певної сукупності значень, з допомогою яких люди формують свій досвід, а на політику дивитись як на одну з громадських сфер, в якій розкриваються ці значення, то можливо відокремити основні складові елементи політичної культури, пов'язані з загальнонаціональною культурою, соціокультурними, національно-історичними, регіональними, національно-психологічними традиціями, звичаями, стереотипами, міфами, установками і т.д. Виходячи з цього російський вчений К.С.Гаджієв відокремлює такі складові елементи політичної культури, як "...сформовані за багато десятиліть і поколінь політичні традиції, діючі норми політичної практики, ідеї, концепції та переконання про взаємовідносини між різними суспільно-політичними інституціями і т.д." [3]. До її складу він також відносить певні орієнтації та установки людей у відношенні до існуючої політичної системи в цілому, її складових інституцій та найбільш важливих правил політичної гри, принципів взаємовідносин окремої людини, суспільства та держави. Ці компоненти, що обумовлюються соціально-економічними, національно-культурними,

історичними та іншими довгостроковими факторами, характеризуються відносною стійкістю, живучістю та сталістю, повільно піддаються змінам в процесі глибоких зрушень в суспільному бутті.

На протязі розвитку різних держав та народів напрацьовано багато типів політичної культури, які виражають перевагу у зразках політичної поведінки громадян певних цінностей та стандартів, форм взаємовідношень з владою, а також інших елементів, які склалися під впливом географічних, духовних, економічних та інших факторів. В основі типології політичних культур можуть лежати достатньо приземлені фактори, які відображають, наприклад, специфіку різноманітних політичних систем (Х.Екстайн), країн та регіонів (Г. Алмонд, С.Верба), типів орієнтації громадян в політичній грі (індивідуальних чи традиційних — Д.Елазар), відкритість чи закритість політичних цінностей по відношенню до інших культурних контактів (Р.Шварценберг), внутрішню цілісність культурних компонентів (Д.Каванах), ідеологічні відмінності (Е.Вятр) та інші [4].

Особливу популярність в політології отримала типологія політичної культури, яка в свій час була запропонована Г.Алмондом та С.Вербою. Вони розглядають політичні культури як комбінації трьох логічних або "ідеальних" (за М.Вебером) типів. Перший тип — це так звана прихідська (інший переклад "провінційна") політична культура. Для неї характерно те, що політичні ролі та функції тут ще не відділились від економічних та релігійних ролей та функцій, люди не мають ніякого уявлення про свою політичну систему і нічого від неї не очікують. Другий тип — це культура підданих. Вона виникає при наявності диференційованих політичних функцій, ролей та інститутів і характеризується пасивним відношенням громадян до своєї політичної системи. Вони очікують вказівок зверху, а самі залишаються пасивними та байдужими. Третій тип — це так звана "партиципативна" політична культура, тобто куль-

тура активної участі громадян у політичних процесах. Для неї характерно не лише добре знання громадянами своєї політичної системи в цілому та подробицях, орієнтування в політичних процесах, а й бажання самим мати вплив на політику [5]. Водночас автори цієї класифікації підкреслюють, що такі чисті типи політичної культури рідко існують. В більшості країн політичні культури носять змішаний характер. - Наприклад, "громадянська культура", яка забезпечує належне функціонування демократичної системи, є змішаною політичною культурою. В основному — це активна політична культура з лояльними установками громадян по відношенню до влади, що успадкували цю повагу ще в період "культури підданих" монархам чи диктаторам.

В даний час Україна переживає період зміни політико-культурної парадигми. На протязі більш як семидесяти років в країні панувала політична культура тоталітарного типу ("культура підданих" за типологією Г.Алмонда та С.Верби). Для неї були характерні такі риси:

- висока ступінь заідеологізованості політичного життя;
- орієнтація громадян на партію-державу як найвищий авторитет і фактично повна атрофія їхніх здібностей до політичної самоорганізації та самостійного прийняття політичних рішень;
- конформізм;
- нетерплячість по відношенню до інодумців та інакодій;
- двомислення та розрив між словом та ділом;
- відсутність в країні політичної опозиції;
- орієнтація переважно на насильницькі методи вирішення соціально-політичних конфліктів;
- авторитарні методи прийняття політичних рішень;
- бюрократично-централістський принцип організації та здійснення політичної влади;
- пріоритет політичної доцільності перед законом;
- культ вождя [6].

Наряду з цими рисами, що були при-

таманні всім громадянам колишнього Радянського Союзу, політична культура українців мала низку своїх особливостей, які склали важливий вплив на її стан. По-перше, це довга, багатовікова бездержавність, тобто відсутність можливості здобути досвід влади, бути активними учасниками політичного процесу і почувати себе вільним господарем на своїй землі. Це призвело до того, що значна частина її громадян втратила відчуття ідентичності себе з усією нацією-державою. По-друге, це розчленування української території та включення поодиноких її частин у різні держави з окремими культурами, політичними системами, що призвело до психологічного, побутового та політичного відчуження між різними частинами українського народу. По-третє, це кількакратна денационалізація провідної верстви України, що призвело до її відчуження від основної маси населення, втрати її впливу на формування його культури.

Формування нової політичної культури в Україні неможливо без викорінення у громадян політичної культури тоталітарного типу, з одної сторони, та прищеплення їм національної самосвідомості, з другої сторони. Як свідчить досвід інших держав, що зіткнулись з цими проблемами раніше, це довгий, суперечливий та болісний процес. Формуючись нерівномірно в просторовому та часовому відношеннях нова українська політична культура буде створюватись, певно, за рахунок чотирьох головних джерел. По-перше, шляхом запозичення зарубіжного досвіду — головним чином західно-європейського та американського (канадського). Цей процес уже йде — хаотично та безсистемно. Але час буде вносити в нього свої корективи, відбираючи те, що дійсно підходить для України. Очевидно, не все з того, що сьогодні здається привабливим та корисним, прищепиться на нашому ґрунті. Але якщо Україна дійсно збирається будувати демократичне суспільство та правову державу, то їй не обійтись без нової політичної культури. А формування такої культури, якою б самобутньою вона не була, не можливо

без творчого освоєння демократичних цінностей, які уже напрацьовані людством: відкритості в політиці; поваги особистості; поважного ставлення до закону; плюралізму думок; політичної та релігійної терпимості; пріоритету ненасильницьких методів вирішення політичних проблем та інших.

Друге джерело формування нової політичної культури — радянська спадщина. Не будемо забувати, що радянське — це не обов'язково більшовицьке, тоталітарне. В ній найшли втілення і деякі архітипні риси української культури. І ці риси будуть проростати в новій політичній культурі. Ще одне джерело — відродження надбань дореволюційної української культури, зокрема, земського самоврядування, суду присяжних і інше. Але головним джерелом нової української політичної культури буде, як і в усіх країнах, власна політична практика.

Література:

1. Кейзеров Н.М. *Методологические аспекты критики буржуазных концепций политической культуры.* // *Вопросы философии.* — 1982. — №1. — С. 98-99.
2. Пугачев В.П., Соловьев А.И. *Введение в политологию. Издание третье.* — М., Аспект Пресс. — 1998. — С.311.
3. Гаджиев К.С. *Политическая культура: концептуальный аспект.* // *Политические исследования.* — 1991. — №6. — С. 71-72.
4. Див.: Пугачев В.П., Соловьев А.И. *Вказана праця,* — С. 317.
5. Алмонд Г., Верба С. *Гражданская культура и стабильность демократии.* // *Политические исследования.* — 1992. — №4. — с.
6. Див.: Баталов Э. *Советская политическая культура (к исследованию распадающейся парадигмы).* // *Общественные науки и современность.* — 1994. — №6; 1995. — №3.